

Päevapiltniku jäädvustus Estonia näitetrupi ringreisilt 1915. aastast. Vasakult istuvad Erika Tetzky, Erna Villmer, Netty Pinna, ?, Salme Paatson, Betti Kuuskemaa, seisavad Aleksander Trilljärv, ?, Alfred Sällik, Eduard Kurnim, Gustav Avesson, ?, August Mihklisoo ja Toomas Tondu. Foto: Repro

Isiklik ja kultuurilooline Näitleja lugu

06.10.2007 00:01

Merit Kask, Postimees

Lavastaja Katri Aaslav-Tepandi elas 16 aastat suurest eesti teatrilegendist Erna Villmerist mõeldes. Sellest, kuidas valmis monograafia eesti esimesest õpetatud näitlejast, rääkis raamatu autoriga Merit Kask.

Oli aasta 1991, Katri Aaslav-Tepandi, toonane lavakunstkateedri tudeng oli võtnud endale ambitsioonika sihi – kirjutada monograafia suurest teatrilegendist, Eesti esimesest õpetet näitlejannast Erna Villmerist.

Innuga asja kallale asununa veetis Aaslav-Tepandi tunde arhiivides ja muuseumides sobrades, vanu pilte sorteerides ja kirju ümber trükkides. Kuni ühe Villmeri kirja vahelt, mille ta oli saatnud oma esimesele abikaasale Juhan Luigale, pudenes välja Alpidest korjatud lill. Lill 70 aasta tagant, kirjast, mille Villmer kirjutas Luigale enne nende lahkuminekut. Ja siin sai noore tudengi julgus otsa.

«Siis ma tundsin, et siin on minu võimete piir. Siin on teiste inimeste elud, ja mul ei ole 26-aastaselt seda tarkust ja teadmist, et seda kõike mõtestada ja aru saada. Ja panin asjad kappi,» meenutab Aaslav-Tepandi tolleaegseid tundeid.

Nii jäigi teatriteadlaselt Karin Kaselt saadud väärtuslik Villmeri arhiiv paremaid aegu ootama. Nimelt oli enne Aaslav-Tepandit mitmeid aastaid Karin Kask monograafia kirjutamise mõttega Villmeri pärandit uurinud, ent millegi pärast jäid temagi plaanid soiku.

Villmeri lugu hargnes Aaslav-Tepandi jaoks edasi siis, kui Tõnu Tepandi viis lavastaja kokku Vaino Vahinguga, kes omakorda Juhan Luiga monograafia tarbeks meeletus koguses materjale oli kokku otsinud.

Tekkis mõte kirjutada ühisel jõul näidend «Teatriromans» Villmeri ja Luiga suhtest, näidend ilmus Loomingu raamatukogus 2001. aastal ning 2004. aastal tõi Aaslav-Tepandi selle ka Estonia lavalaudadele.

Sealt edasi, kui Villmeri tegelaskuju oli juba lahti mängitud, oli näitlejanna lahtikirjutamise taasalustamine loomulik jätk.

Kuusteist aastat ühest inimesest mõelda teda lähi tunnetada. Miks küll? «Sest ta oli sügav kunstnik

näitleja, kellele teater oli elamise sisu ja seda sõna otseses mõttes. Teda võib nimetada Koidula järel Eesti teiseks naislavastajaks. Ja kõige olulisem: ta oli esimene teatriharidust saanud eesti näitleja,» räägib raamatu autor. «Villmer mõjutas tugevalt oma mängulaadiga kogu tolleaegse Estonia mängulaadi. Tema kaudu tulebki Eestisse läbielamiskunst, mida me tänapäeval tunneme psühholoogilise realismi nime all.»

Aastatel 1909 ja 1910 Peterburi ja Moskva teatrikoolis õppides sattus Villmer keset väga otsingulist ja põnevat aega. Tema õpetajateks Adaševi studios olid Moskva Kunstiteatri näitlejad ja pedagoogid, kes olid teatri asutajate Konstantin Stanislavski ja Vladimir Nemirovitš-Dantšenko õpilased.

Villmeri üheks õpetajaks oli Stanislavski lähim mõttekaaslane Leopold Suleržitski ning esimesi Stanislavski «süsteemi» katsetusi viis Adaševi kooli õpilastega läbi just tema.

Teatriajalugu on Suleržitski nime unustanud, aga tema mõju läbielamiskunsti – uue näitlejatehnika – otsingutes oli väga oluline.

Nii oli Villmer 1910. aastal Estoniasse pöördudes oma teatrikolleegidele ja arvustajatele modernne euroopalik näitleja, kes mängis nii nagu Pariisis või Berliinis seda tehti, ning keda siinsed näitlejad püüdsid jäljendada.

Sest mis oli vana Estonia sel ajal? «Meie mõistes ääretult isetegevuslik etendamine, kus mängiti teatraalsete muljetavaldavate pooside ja žestidega, lisaks paatoslikud häälepaisutused,» räägib Aaslav-Tepandi. «Estoniat peeti haritlaste seas küll väga mänguliseks, aga mitte eriti vaimseks asutuseks. Näitlejateks olid endised Tallinna vabrikutöölised, poemüüjad, käsitöölised, kontoriametnikud, Villmer oma haritusega eristus kohe,» räägib Aaslav-Tepandi.

Villmeri loo kaudu saab ülevaate ka toonasest Eesti teatripildist, ent mitte ainult. Ka kultuuri-, ajaloo- ja ühiskonnapildist. «Ma ei saa rääkida näitlejast-kunstnikust, kui ma ei räägi inimesest. Tema isiklikust elust, valikutest, otsustest, ka mitteteadlikest otsustest,» selgitab kirjutaja ühte oma peamist lähtekohta. «Ja ei saa rääkida kunstnikust, kui ei räägi tema ajastu taustsüsteemist, kultuurilisest foonist, millised olid tollased esteetilised tõekspidamised, miks just selliseid valikuid tehti. Ja kultuurist ei saa rääkida, ilma et ei räägiks ühiskonnast.»

Villmeri kõrval on raamatus väga suur roll tema esimesel abikaasal Juhan Luigal, kes ei mõjutanud Villmerit üksi isiksuse, vaid ka näitlejana. Villmer ja Luiga, psühhiaater, kirjanik, riigimees ja mõtleja, abiellusid 1913. aastal, 1924. aastaks oli see abielu jõudnud lõpule.

Luiga surmani kestnud kirjavahetuse kaudu selginevad mitmed olulised Villmeri isiksust, loomingulisi tõekspidamisi ja eluetappe puudutavad küsimused.

Luiga suri 1927 ning järgmisel aastal abiellus Villmer oma lavapartneri ning Estonia draamatrupi juhi Ants Lauteriga, kellega koostöö mõjutas võimsalt kogu Estonia sõnateatri arengut.

Hoolimata väga mahukast algallikate kogust, mis Aaslav-Tepandil kasutada oli, erinevate inimeste kirjadest, mälestustest ja päevaraamatuteni välja, on paljut, mis jäigi kirjutajale lõpuni saladuseks.

Näiteks on üsna selgusetu, millist pikaajalist haigust Villmer põdes, nii et ta 1937. aastal lavatööst loobuma pidi? Või miks ta Moskva Kunstiteatri koolist ära tuli, ehkki talle pakuti võimalust jääda edasi õppima ja asuda ka Kunstiteatrisse tööle? Või miks ta enam ei lavastanud, kuigi oli tugev lavastaja ning need vähesed tööd, mis ta tegi, mõjutasid ilmselgelt toonast kultuuripilti?

Raamatus on avaldatud suur osa Villmeri isiklikust kirjavahetusest ning otsus avaldada väga intiimseid mõtteid ei tulnud Aaslav-Tepandile kergelt. «Kui me räägime loomise saladusest ja inimesest, siis see nagu õigustaks. Kuidas me siis üldse saame sest midagi teada, kui me sest ei räägi, ei mõtesta.»

Villmeri loo ja ajastu inimlikku mõõdet, mida avaldatud kirjad suuresti avavad, peab Aaslav-Tepandi ääretult oluliseks. «Inimene loob ajalugu. Inimese osa ajaloosündmuste sõlmvalikutes on ääretult suur.

Me praegu ei tea, kuidas ajalugu loome, selles osas on kohtumõistiateks tulevased põlvkonnad, kes näevad

miks inimesed midagi tegid, miks nad midagi otsustasid ja kuidas toonased otsused on toonud meid praegusesse olukorda.»

Juba aegu on Aaslav-Tepandit kummitanud Oidipuse mõte, et me ei tea, kes me oleme. «Ma arvan, et Koidulast või Aino Kallasest oleks lihtsam kirjutada kui tänapäeval elavast, kaasaegsest loojast. Inimese ja ajastu väärtusest aru saamiseks on vaja kaugemat ajalist perspektiivi, suuremat taustpilti.»

Nõnda pikaajaline seotus Villmeriga pole kirjutajat ennastki mõjutamata jätnud. Võimalust ise seeläbi areneda, teada saada, peabki Aaslav-Tepandi üheks oma suurimaks motiveerijaks: «Kui ühe inimese elu sünnist otsakaareni vaadata, siis hakkad kuidagi tervikuna nägema ka oma elukaart, oma arengut ja oma ajastut, ühiskonda. Kui palju on meie ajal paralleele esimese Eesti Vabariigiga, toonaste inimeste püüdlustega, vaimsete suundumuste ja heitlustega!»

Uus raamat

Katri Aaslav-Tepandi

«Eesti näitlejanna Erna Villmer»
Toimetaja Reet Neimar
Kujundaja Jaan Klõšeiko
Eesti Teatriliit 2007